

مجموعه مقالات

سرمایه اجتماعی

(ویراست دوم)

نویسندگان:

سیدرضا صالحی امیری

هاشم نیکومرام

محمود رحمانی

اسماعیل کاوسی

عباس طلوعی اشلقی

رمضانعلی رویایی

علی رشیدپور

آمنه تبریزی

مینا اصفهانی

لیلا سید دوست

فرزانه جاوش باشی

سید جواد موسوی

هادی رزقی نهرسوار

ملوک سیدآبادی

زهرا رضایی

فرناز سربندی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

گروه پژوهشی فرهنگی و اجتماعی

۱۳۹۲

سرشناسه:	صالحی امیری، سیدرضا، ۱۳۴۰-
عنوان و نام پدیدآور:	مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی / نویسندگان: سیدرضا صالحی امیری ... (و دیگران)؛ مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، گروه پژوهشی فرهنگی و اجتماعی، تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳۹۲.
مشخصات نشر:	۴۶۰ ص، جدول، نمودار؛ ۲۱/۵ × ۱۴/۵ س.م.
مشخصات ظاهری:	۱۴۰۰۰ ریال؛ 978-600-5247-06-0
شابک:	
وضعیت فهرست نویسی:	فیب
یادداشت:	ویراست دوم
یادداشت:	ویراست قبلی این کتاب تحت عنوان «سرمایه اجتماعی» نوشته سیدرضا صالحی امیری و اسماعیل کاووسی در سال ۱۳۸۷ منتشر شده است.
موضوع:	سرمایه اجتماعی
شناسه افزوده:	مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، گروه پژوهشی فرهنگی و اجتماعی.
شناسه افزوده:	مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک
رده بندی کنگره:	۱۳۹۲ ق.ص / ۰۸ / H MV
رده بندی دیویی:	۳۰۲
شماره کتابشناسی ملی:	۳۱۸۰۲۰۱

مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام
پژوهشکده تحقیقات راهبردی، گروه پژوهشی فرهنگی و اجتماعی

عنوان: مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی

زیر نظر: دکتر سید رضا صالحی امیری

استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

نوبت چاپ: اول (ویراست دوم)، بهار ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۲۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۰۰۰ ریال

گرافیک و چاپ: مرکز تحقیقات استراتژیک

ناظر چاپ: مصطفی اعلانی حیدری

شابک: 978-600-5247-06-0

نشانی: انتهای خیابان پاسداران - ضلع جنوبی بوستان نیاوران - شماره ۸۰۲ دوزنگار: ۲۲۸۰۴۶۲۲

مرکز پخش: تهران، خیابان انقلاب، روبروی در اصلی دانشگاه تهران، مجتمع تجاری - اداری، فروزنده،

طبقه اول، واحد ۴۱۲ تلفن: ۶۶۴۷۷۶۲۴، ۶۶۴۷۷۶۲۵

پایگاه رایانه ای: www.csr.ir

پست الکترونیکی: cultural@csr.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۷
درآمدی بر مفهوم سرمایه اجتماعی / سید رضا صالحی امیری.....	۱۳
اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی / اسماعیل کاوسی.....	۲۷
مدیریت اقتضایی متناسب با فرهنگ سازمانی در راستای ارتقای سرمایه اجتماعی در سازمان / هاشم نیکومرام.....	۴۹
نگرشی نوین به سرمایه اجتماعی (طبقه‌بندی رویکردهای گوناگون) / عباس طلوعی اشلقی.....	۶۹
اندازه‌گیری و مقایسه سرمایه اجتماعی در بخش‌های دولتی و خصوصی / محمود رحمانی.....	۸۹
نقش مدیران فرهنگی در حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: سازمان فرهنگی و هنری و شهرداری تهران) / مینا اصفهانی.....	۱۲۳
مدیریت تنوع قومی مبتنی بر نظریه‌های سرمایه اجتماعی / سید رضا صالحی امیری.....	۱۴۳
ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی / اسماعیل کاوسی.....	۱۶۱
تأملی بر اهداف و سیاست‌های چشم‌انداز بیست‌ساله در راستای ارتقای سرمایه اجتماعی / سید رضا صالحی امیری و مینا اصفهانی.....	۱۸۳
دولت و سرمایه اجتماعی در افق چشم‌انداز بیست‌ساله / سید رضا صالحی امیری و اسماعیل کاوسی.....	۲۰۳
بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر میزان رضایت بیمه شدگان در واحدهای بیمه ای سازمان تأمین اجتماعی / سید رضا صالحی امیری و لیلا سیددوست.....	۲۲۱
نقش سازمان‌های غیردولتی در شکل‌گیری و ارتقای سرمایه اجتماعی / اسماعیل کاوسی و علی رشیدپور.....	۲۴۷

سرمایه اجتماعی و بازتولید آن در قلمرو مدیریت اسلامی / هاشم نیکومرام و مینا اصفهانی.....	۲۶۷
سنجش و درک مفهوم سرمایه اجتماعی / سید رضا صالحی امیری و اسماعیل کاوسی.....	۲۸۵
بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی در بهبود ارتباط دولت، صنعت و دانشگاه / عباس طلوعی اشلقی و اسماعیل کاوسی.....	۳۰۷
سرمایه اجتماعی در مقایسه با سایر سرمایه‌ها / فرزانه چاوش‌باشی.....	۳۲۵
شناسایی مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی در نظام آموزش عالی کشور / مادی رزمی شرسوار.....	۳۵۵
سرمایه اجتماعی و نوآوری / زهرا رضایی.....	۳۷۱
تأثیرات سرمایه اجتماعی بر موفقیت تحصیلی / فرناز سریندی.....	۳۸۹
سرمایه اجتماعی و کارآفرینی / ملوک سیدآبادی.....	۴۰۷

پیشگفتار

سرمایه اجتماعی از مفاهیم نوینی است که امروزه در مطالعه حیات اقتصادی و اجتماعی جوامع مدرن رایج شده است. این مفهوم حتی اگر مفهومی واحد باشد، قطعاً مصداق واحدی در همه جوامع ندارد و اقتضای سرمایه بودن آن، این است که در هر جامعه‌ای مناسب با شرایط آن جامعه شکل بگیرد. طرح این مفهوم در بسیاری از مباحث اقتصادی، نشان‌دهنده اهمیت نقش ساختارها و روابط اجتماعی بر متغیرهای اقتصادی است.

سرمایه اجتماعی را از منظرهای مختلفی می‌توان مطالعه کرد. موارد زیر ابعادی هستند که می‌توانند ما را در تبیین بهتر سرمایه اجتماعی یاری کنند: اعتماد (اجتماعی - بین‌نژادها)، مشارکت سیاسی، عضویت در گروه‌های اجتماعی و ادیان و مذاهب (علوی، ۱۳۸۰). نوع دوستی، صداقت، وفای به عهد، قانون‌مداری و صلح دوستی را نیز از مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی برمی‌شمارند. با این حال، باید بر مشارکت و اعتماد عمومی بیش از سایر مؤلفه‌ها تأکید شود (توسلی، ۱۳۷۴).

درحقیقت سرمایه اجتماعی در عمل مبتنی بر عوامل فرهنگی و اجتماعی بوده و شناسایی آن به عنوان یک نوع سرمایه، چه در سطح مدیریت کلان توسعه کشورها و چه در سطح مدیریت سازمان‌ها، می‌تواند

شناخت جدیدی از سیستم‌های اقتصادی - اجتماعی ایجاد کرده و مدیران را در هدایت بهتر سیستم‌ها یاری رساند.

امروزه سرمایه اجتماعی از یک سو مورد توجه عموم مردم مورد و از سوی دیگر علاقه سیاست‌گذاران، سیاستمداران و محققان قرار گرفته است. در دهه اخیر این مفهوم به عنوان یکی از کانونی‌ترین مفاهیم در علوم اجتماعی ظهور و بروز یافته است. هرچند سرمایه اجتماعی شور و شوق زیادی در میان صاحب‌نظران و پژوهشگران به مثابه یک چهارچوب مفهومی و ابزار تحلیلی ایجاد کرده، لیکن نگرش‌ها، دیدگاه‌ها و انتظارات گوناگونی را نیز دامن زده است.

افزایش حجم قابل توجه پژوهش‌ها در این حوزه نیز بیانگر اهمیت و جایگاه سرمایه اجتماعی در سپهرهای متفاوت اجتماعی و فرهنگی است. برخی از پژوهشگران بر ارتباط وثیق میان میزان سرمایه اجتماعی و کیفیت حکومت - به معنای دقیق حکومت دموکراتیک - و عده‌ای دیگر بر میزان سرمایه اجتماعی در رشد اقتصادی تأکید دارند. به اعتقاد آنان، بین آن دو یک رابطه همبستگی برقرار است. گروه دیگری از پژوهشگران میان سرمایه اجتماعی و سلامت و خوشبختی، رفاه فرد و امید به آینده ارتباط روشنی برقرار کرده‌اند.

به طور کلی، با مطالعه ادبیات تولید شده در عرصه سرمایه اجتماعی می‌توان به این نکته اشاره کرد که مطالعات انجام شده از چند منظر به موضوع سرمایه اجتماعی پرداخته‌اند. برخی به دلایل و علل شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در جامعه اشاره کرده و برخی دیگر به توصیف و تبیین ابعاد سرمایه اجتماعی پرداخته‌اند و در نهایت عده‌ای دیگر بر نیاز و پیامدهای سرمایه اجتماعی در سپهر زندگی اجتماعی و سیاسی تأکید کرده‌اند.

یکی از بزرگ‌ترین نقاط ضعف مربوط به مفهوم سرمایه اجتماعی،

فقدان اجماع پیرامون روش‌های اندازه‌گیری آن است. بدین معنا که هنوز تعریفی جامع از سرمایه اجتماعی که مورد توافق اندیشمندان باشد ارائه نشده است. بررسی آماری تحول سرمایه اجتماعی در ایران نیز با چالش‌هایی جدی همراه است که مهم‌ترین آنها عدم وجود اطلاعات قابل اعتماد است. در بسیاری از کشورهای اروپای غربی و آمریکای شمالی، بخش زیادی از اطلاعات مورد نیاز از طریق پیمایش‌های موسوم به پیمایش اجتماعی عمومی و نیز سرشماری‌ها که به طور منظم و با فاصله‌های کم انجام شده‌اند، گردآوری می‌شوند. در برخی از کشورها نظیر فنلاند، سرشماری‌ها نیز به طور سالانه انجام می‌شوند. اخیراً کشورهایی نظیر آمریکا و انگلستان پیمایش‌های خاصی را حول محور سرمایه اجتماعی طراحی کرده‌اند که موضوعات و سؤالات مورد مطالعه آنها به نحو مستقیمی به جوانب مختلف بحث سرمایه اجتماعی مربوط می‌شوند. البته نقش دین و سرمایه دینی در ایران را نمی‌توان در جلب سرمایه اجتماعی انکار کرد. دین اسلام می‌تواند نقش مهمی در ایجاد سرمایه اجتماعی بازی کند. دین اسلام با ترویج ارزش‌هایی نظیر مشارکت، صداقت، رعایت، اعتماد و ایثار، سرمایه اجتماعی بالایی در بین مسلمانان ایجاد کرده است. از این منظر، پژوهشگران حوزه سرمایه اجتماعی در ایران می‌توانند در پژوهش‌های آتی، توجه بسیاری به مؤلفه‌های موجود در دین اسلام به عنوان یک عامل تقویت‌کننده و حتی مولد سرمایه اجتماعی در کشور کرده و تحقیقات خود را بیشتر معطوف به این مؤلفه‌ها کنند.

در دنیای کنونی، هرکس در هر سمت سازمانی و با هر نوع تحصیلات و شغلی به طور دائم در حال تصمیم‌گیری برای حوزه کاری یا زندگی خود است و سطح این تصمیمات یکسان نیست. گاهی این تصمیم‌گیری‌ها در سطح فردی است، گاهی برای سازمان و مؤسسه مربوط و در پاره‌ای از موارد، در سطح ملی و در سطح جهانی است. به منظور تصمیم‌گیری

درخصوص این موضوعات یا افراد، در هر سطحی، باید آنها را دقیقاً شناخت و برای شناخت آنها اطلاعاتی درباره جنبه‌های مختلف و ویژگی‌های آنها به دست آورد. به طور کلی، کسب اطلاعات لازم درباره افراد یا موضوعات، که بر اساس اصول و روش‌های علمی صورت می‌گیرد را اندازه‌گیری می‌نامند. با توجه به تعریف فوق، ویژگی یا خصوصیت اندازه‌گیری شده حتماً باید به صورت عدد و رقم مشخص شود (عباس‌زادگان، ۱۳۸۴: ۱۳).

اغلب این سؤال مطرح است که سرمایه اجتماعی چگونه اندازه‌گیری می‌شود. روش‌های مبتکرانه‌ای برای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی وجود دارد. با این حال، اندازه‌گیری واقعی آن به دلایل مختلف امکان‌پذیر نیست. اول اینکه، جامع‌ترین تعریف سرمایه اجتماعی، تعریفی چندبعدی است که چند واحد تحلیل را شامل می‌شود. دوم آنکه برای اندازه‌گیری مفاهیم غیر ملموس مانند جامعه، شبکه و ارگان‌های اجتماعی مشکلات زیادی وجود دارد و سومین دلیل این است که روش‌های علمی اندکی برای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی وجود دارد که در درازمدت از آن استفاده می‌شود و این باعث شده محققان معاصر مجبور شوند شاخص‌هایی نزدیک به آنچه واقعیت است را در نظر بگیرند؛ مثل اعتماد به دولت، میزان مشارکت مردم در انتخابات، عضویت در نهادهای مدنی و...

با وجود این، در حال حاضر، ابزار جدید اندازه‌گیری در حال آزمون است و امید است که شاخص‌های دقیق‌تر و سیستم‌های قابل اعتمادی به وجود آید. به طور کلی، سنجش و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی همواره یکی از موضوعات مهمی است که توجه بسیاری از صاحب‌نظران حوزه علوم انسانی و مدیریت را به خود جلب کرده است و در این رابطه، مدل‌های کیفی و کمی گوناگونی از سوی آنها ارائه شده است. از این منظر می‌توان گفت: سرمایه اجتماعی نیز مانند سایر سرمایه‌های مادی قابل سنجش است و

مدل‌ها و ابزارهای گوناگونی برای سنجش آن ارائه شده است. این مدل در یک دسته‌بندی کلی به دو گروه کمی و کیفی تقسیم می‌شود. مدل کیفی CRLRA که توسط فالک و کیلپاتریک مطرح و مدل SCAT که توسط بین و هیکس ارائه شده است، از مدل‌های کیفی سنجش سرمایه اجتماعی هستند. با این حال به علت پیچیدگی مفهوم سرمایه اجتماعی، هنوز مدل کمی مناسب و جامعی برای اندازه‌گیری آن ارائه نشده است.

امید است تحقیقات آتی پیرامون سرمایه اجتماعی در کشور، حول محورهایی چون تلفیق سرمایه اجتماعی و سرمایه دینی، رابطه سرمایه اجتماعی با سرمایه فرهنگی و ضرورت بازتولید و شیوه‌های بازتولید سرمایه اجتماعی در حاکمیت و مدیریت کلان کشور صورت پذیرد. این مجموعه، چاپ دوم کتاب مجموعه مقالاتی در حوزه سرمایه اجتماعی است که با همکاری صاحب‌نظران، اندیشمندان و دانشجویان دوره مدیریت و برنامه‌ریزی فرهنگی به رشته تحریر درآمده است. در پایان از کلیه عزیزانی که در تدوین این مقالات نهایت همکاری و تلاش را داشته‌اند، صمیمانه تقدیر و تشکر به عمل می‌آید.

سیدرضا صالحی امیری

رئیس گروه پژوهشی فرهنگی و اجتماعی